

Romantiken

**"att vara Gud, att bli människa,
att bilda sig"**

av Michael Economou

Michael Economou är författare och kulturskribent, född i Malmö av svensk-grekiska föräldrar. Han har också varit medöversättare åt Vasilis Papageorgiou. Economous senaste bok bär titeln "Erik Johans minnen" (2013) och är en roman om den svenske poeten Erik Johan Stagnelius (1793-1823).

Lord Byron (1788-1824) anses av skäl som inte enbart är litterära och föredömliga vara den mest ryktbare av författarna från den epok i europeiskt kulturliv som fått beteckningen *romantiken*. Som banerförare av de nya livsmöjligheterna, som revoltör, provokatör och satiriker, med sin inlevelseförmåga i fattiga och utsatta människors svårigheter samt med sitt politiska patos har Byron blivit legendarisk. Men också solen har sina fläckar – långt ifrån allt i författarens historia var ljust. Några veckor före sin död i Missolonghi i Grekland, där Byron deltog i grekernas frihetskamp mot turkarna, beställdes från hemlandet ett särskilt "tooth powders" – att brukas för munhygienens skull. Extremt mån om sitt utseende blev den lika fåfänglige som excentriske Byron föregångsman till alla skapande människor som under 1900- och 2000-talet tvingats inse

Lord Byron klädd i albansk dräkt. Oljemålning av Thomas Phillips (1835)

värdet med att vårda sin *image* - om man alls ska räknas. Han lät sig gärna avporträtteras, men inte utan bestämda åsikter om hur han skulle se ut. Så var till exempel böcker och föremål som pennor och skrivpulpeter bannlysta - de kunde få honom att se omanlig ut. Och klumpfoten – den vågade ingen föra på tal. Lord Byron skulle in i minsta detalj framställas som den världslige äventyrare han ansåg sig vara. National Portrait Gallery i London äger idag över fyrtio autentiska porträtt utöver de många byster, medaljonger och den vaxdocka som Madame Tussaud framställde 1816 innan skalden for till Italien. På det mest berömda porträttet är en mustaschprydd lord Byron iklädd komplett albansk soldatmundering med turban, juvel och halskedja. Om målningen har man träffande sagt att det tycks som om "Errol Flynn spelar Byron". Vi vet mycket om människan lord Byron – "den aristokratiske rebellen" (Bertrand Russel) som befann sig på resa utomlands över en tredjedel av sitt korta liv. Från och till var han ändå den mest omtalade mannen i England, om än mer omtyckt och inflytelserik ute i Europa. Vad Napoleon betydde för tiden och politiken betydde Byron för litteraturen och författarrollen under romantiken. "Childe Harolds pilgrimsfärd" (Childe Harold's Pilgrimage) och "Don Juan" (Don Juan) är två berömda verk i Byrons oeuvre,

vilka gavs ut i hans livstid. Vi kan vara övertygade om att han var medveten om uppmärksamheten för allt som publicerades.

Erik Johan Stagnelius

I Sverige får Erik Johan Stagnelius (1793-1823) ses som den store romantikern – om än i det mesta olik Lord Byron. Något autentiskt porträtt finns inte bevarat, däremot porträtt så som konstnärerna tyckte att Stagnelius borde se ut – i såväl förskönande som förfulande riktning. Några veckor före sin död häktades han i Stockholm av Södermalms brandvakt för "förargelseväckande beteende" (-troligtvis fylleri). Dödsbouppteckningen avslöjade att Stagnelius levde i fattigdom och haft skulder, om än inte särskilt vidlyftiga. Utomlands ska skalden och dramatiker aldrig ha varit även om han vid ett tillfälle planerade att resa till Finland och Ryssland. Stagnelius reste på annat sätt:

*Resa, Amanda, jag skall till aldrig
skådade länder,
Dödens omätliga hem: icke du följer mig
dit.*

Att döma av garderoben tycks Stagnelius ha skött sin klädsel – kanske av tvingande skäl. Den oavlönade tjänsten på Ecklesiastikexpeditionen i Stockholm förutsatte vårdad klädsel. Det värdefullaste föremålet – en trekantig uniformshatt – såldes för tjugo riksdaler redan före dödsbouppteckningen. Ändå måste levnadsvillkoren ha varit knappa. Opiummissbruket har han troligen haft gemensamt med Byron, kanske också behovet av vad man kallar "erotikens träskeer" med dithörande besök på horhusen. Gudskelov tycks dock inte incestuösa förbindelser, gossekärlek och pedofiliintresse ha intresserat Stagnelius; det var främst sådana aktiviteter som gjort Byrons rykte skamfilat. Stagnelius - i en lärobok kallad "den lille fule öläningen" - publicerade inte mycket under sin levnad och rörde sig inte i vad man kallar rätt karriärkretsar. Några människor som träffat honom förfasade sig över hans yttre. Inget tyder på att Stagnelius var medveten om att hans författarskap skulle överleva honom. Om människan Stagnelius vet vi bara en bråkdel av vad vi vet om människan Byron, som i England än idag diskuteras och utsätts för omvärderingar i en som det tycks ständigt pågående diskussion - *the Byron business*. Men också Stagnelius är, främst i Sverige, mer aktuell och ryktbar än någonsin, dock inte utsatt för försök att rycka undan piedestalen så som många vill göra för Byron. Romaner, avhandlingar, biografier och artiklar publiceras i en strid ström; också många unga människor fångas av och får intresse för vår främste romantiker. 2003 kunde man på en amerikansk nätsida tillägnad Moder Teresa läsa *Friend in the Desolate Time*, vars innehåll lär spegla hennes utveckling som människa. Detta är Stagnelius ryktbara *Vän! I förödelsens stund*; den kanske mest älskade av hans dikter. Det sägs att dess vackra och tröstande rader kunde höras i många svenska klassrum under morgonen som följde på Estonias nattliga katastrof.

Goethe i Campagna. Målning av Johann Heinrich Wilhelm Tischbein, 1787

Denna kulturepok, romantiken, till vilken såväl Stagnelius som Lord Byron hör trots de skilda livsvillkoren och de knappast jämförbara författarrollerna, ses vanligtvis som pågående mellan 1790 och 1850 inom konst, litteratur, filosofi, musik och vetenskap. Att fånga tidens särart låter sig inte göras så enkelt – det enda uppenbara är bristen på enhetlighet. Det finns nämligen en besvärande mångfald att ta hänsyn till

– bland annat nationella och inomnationella varianter, olika filosofiska utgångspunkter, oförenliga politiska och poetiska uppfattningar, religiöst svärmeri och skarpt formulerad ateism samt skilda tillvägagångssätt att förverkliga den för romantiken så viktiga drömmen om *allkonstverket*, det vill säga hur man i en text skulle förena huvudgenrerna: det episka, det lyriska och det dramatiska. Det existerar således inte *en* romantik utan flera. Här finns dessvärre inte utrymme varken att ringa in och diskutera betydelsen av för- och efterromantiken eller att omnämna många betydelsefulla författare och filosofer.

Adjektivet "romantic" fanns i engelska språket redan i mitten av 1600-talet; man avsåg då det annorlunda, det från verkligheten avvikande, det vill säga människor och händelser som återfanns i riddarromaner – otroliga, fantastiska och inbillade. Man kan också ta fasta på att ordet senare ville markera den nya smak som gjorde sig gällande mot slutet av 1700-talet. Det som romantikerna uppfattade som en samtid präglad av materialism och stelnade levnadsformer samt en litteratur styrd av regler och tvång vill man överge. Såväl det förflutna som det kommande sågs som mer aktuellt än den värld som fixerats i konventioner, invaggats i slummer och inskränkt av borgerligt präglade uppfattningar vilka i sin tur var en följd av den framväxande industrialismen. Litteraturen skulle inte styras av regler och tvång, inte heller fungera som underhållning utan vara ett redskap med vilket man ville bejaka såväl djup kunskap som den inbillningskraft som ansågs vara det inre livets suveräna makt över den rationalism och mekanik som torgförts under tidigare epoker, främst den närmast föregående – upplysningen. Den sanna verkligheten var den inre; om man kunde leva i och med den insikten skulle gudomliga erfarenheter uppenbaras. Inspiration till poesin kom inifrån och poesin skulle därför påminna om att detta ursprung var det väsentliga. Det inre livet och människosjälens utövade en stark fascination liksom allt som hade med originalitet, ursprunglighet och spontanitet att göra. Konsten erövrade åt sig en ny frihet, filosofins idéer kunde inte bara förklara världen utan också uppenbara den magiska dimension som styrde den. Fantasin sågs som det oföränderliga och eviga, naturen betraktades som besjälad, lika sublim som skön; författarna kunde använda sig av såväl fantasi som natur för att i poesin åskådliggöra filosofi och världsförklaringar, av vilka många var av platonskt ursprung. Den jordiska skönheten ansågs följaktligen vara en återspegling och i beroende av den himmelska skönheten.

Den romantiskt inspirerade författaren oroades varken av den irrationella döden eller av det mörka i själen; tvärtom sökte han eller hon snarare medvetet detta i sitt skapande för att få bättre insikter om vad det är som gör livet värdefullt och rikt. Fantasin och känslan gav människorna både en aning om och en möjlighet att uppgå i och förstå det gudomliga. I Tyskland, det land som teoretiskt sett mest präglade den romantiska rörelsen, formulerade filosofen **Friedrich Schlegel** (1772-1829) en romantisk estetik och hävdade vid sekelskiftet att det gick att sammanföra ambitionerna "att vara Gud, att bli människa, att bilda sig". I tidskriften *Athenäum*, som Friedrich startat med den äldre brodern August Wilhelm Schlegel (1767-1845), utvecklade han sina tankar om den romantiska poesin, "den progressiva universalpoesin" – denna, menade han, kunde förena olika genrer och tonarter samt visa att poesi, filosofi och retorik var förbundna. Konstnären var suverän som skapare och behövde inte följa konventioner om innehåll och form – om det krävdes kunde diktaren stå över sitt verk och med en så kallad romantisk ironi bryta den illusion han skapat.

Upplevelsen av världen ansågs av många romantiker vara det som skapade världen – inte för inte har romantiken karaktäriserats som en "upplevelsetid" i motsats till upplysningen, vars nyttotänkande och förnuftsdyrkan stod i vägen för romantikernas behov av självförverkligande och vad vi i dag skulle kalla andliga upplevelser. Genom att bejaka motsättningar och med idéernas hjälp se såväl inåt som bakåt och framåt, genom att försöka erövra nya konstnärliga metoder att fånga det unika och originella tvingades förvisso romantikerna till slut inse att den motsägelsefulla tillvaron skulle förbli splittrad och att själens mörker inte var något att leka med. Kulten av det genialiska och betraktandet av författaren/konstnären som unik och i kontakt med högre verkligheters insikter var krävande; mångas opiummissbruk var inte bara försök att med hallucinationers hjälp skapa poesi och åskådliggöra filosofi utan också ett preventivt sätt att lindra spänningar och fly krav och förväntningar. Men romantikerna hade med sitt skapande och tänkande samt sitt sätt att leva spänt bågen och tänjt gränserna för livets villkor på ett sätt som under andra epoker varit otänkbart. Med sin individualism och sitt mod pekade de också ut färdriktningen – mot det moderna och det postmoderna, mot vår tid.

Försöker man urskilja romantiken som en kulturströmning blir den enklare att greppa om man följer epokens olika rörelsemönster. Romantiken rör sig först och främst **utåt**, bort från ett givet och enhetligt centrum, vilket inte gavs möjligheter att existera, och rörelsen möjliggörs av förändringarna i tiden. Här handlar det inte enbart om det för romantikerna så påtagliga flyktbehovet utan i än högre grad om Europas försök att dominera världen. Tidigt 1800-tal blev ångkraften förutsättningen för den industriella revolutionen och den därpå följande samhällsomvandlingen. Tidningar och tidskrifter

tillgodosåg de växande kraven på snabbare information, tåg och elektricitet möjliggjorde konturerna av den turism som snart skulle växa sig starkare. Europas försök att tänja på sin betydelse avsatte koloniala spår inte bara i Amerika och Australien utan också i Egypten dit Napoleon kom med sina trupper 1798. Det

Babylons hängande trädgårdar

orientaliska intresset blev därefter betydelsefullt för romantiken. Den ovan nämnde Friedrich Schlegel hävdade vid sekelskiftet att det var i Orienten som "den högsta formen av romantik" måste sökas. Främst avsågs Indien, Persien, Turkiet och Nordafrika. Exotismen fylldes med passion, erotik, fantasi och religion, och kunde därigenom ge näring åt inbillningskraften och tillfredsställa de behov av originalitet och äkthet som fanns. En annan tysk filosof, Friedrich Schelling (1775-1854), upphovsman till naturfilosofin och dess bärande idé om att naturen är besjälad, menade att Orienten var idéernas moderland. De antika mysteriereligionerna och mysterienspelet var, enligt denne, av orientaliskt ursprung, och Platon, vars idélära fick en renässans under romantiken, hämtade visdom och inspiration från dessa. Österlandet avsatte rika spår i bland annat bildkonst och litteratur. I Sverige kan nämnas **Carl Jonas Love Almqvist** (1793-1866) som använde sig av persiska myter i "Ormus och Ariman". Också ovan nämnde Stagnelius, som i "Liljor i Saron" utvecklade ett orientaliserande bildspråk för att klargöra sin världsåskådning, är att räkna till de diktare som sökte inspiration i det österländska. I dikten *Se blomman! På smaragdegrunden Hon Blänker* är beroendet av Orienten uppenbart:

/.../

*Ett moriskt glänsande Alhambra
Den stolta kungaborgen är.
I valvet sväva moln av ambra,
Och guldets tak och väggar klär.*

Kvicksilvrets forsande kaskader

*Tas där i jaspisbäcken mot,
Och under skinande arkader
Bär yppig mosaik din fot.*

*Här tronar sonen av den häxa
O arma, som förtrollat dig.
I bergens natt hans ådror växa –
Järnmänniska han kallar sig.*

*O vänd ditt öga från sultanen,
Hans dräkt är som en morgon klar.
Tolv stjärnor glimma i turbanen,
Sju kungar dra hans segerchar.*

*Fem blomstrande furstinnor glänsa
Omkring hans rika baldakin
Och honom leende kredensa
I pärlsatt guld astraliskt vin.*

Ute i Europa är **Johann Wolfgang von Goethe** (1749-1832) en av många som fick inspiration av det orientaliska. Denne, som kom att bli en länk mellan tysk förromantik och romantik, tog till sitt hjärta dikter av den persiske diktaren **Hafez** (1300-talet) och utgav 1819 "Väst-östlig divan" (West-östlicher Divan) vars tankar och känslor åskådliggörs i en orientaliserande stil. Lord Byron gav ut "Turkiska berättelser" och myntade slagordet *Stick to the east!* – vilket var precis vad han gjorde. Redan före engagemanget för Grekland under frihetskriget mot turkarna 1821-29 var han beryktad som kosmopolit och resenär; bland annat besöktes Venedig, Rom, Ravenna, Konstantinopel och Izmir. Framförallt de engelska romantikerna ville komma ut för att uppleva och uppgå i annat än det som inskränkte livet hemma. Människan ansågs gränslös, i pockande behov av livsluft – och denna expansiva gränslöshet måste upplevas. Litteraturen som skapades fick ofta en geografisk anknytning; Venedig, Pisa, Rom, Ravenna samt Lake District i England och *the Border*, Skottlands gränstrakter mot England gav som viktiga exilplatser också inspiration och möjligheter att vidga

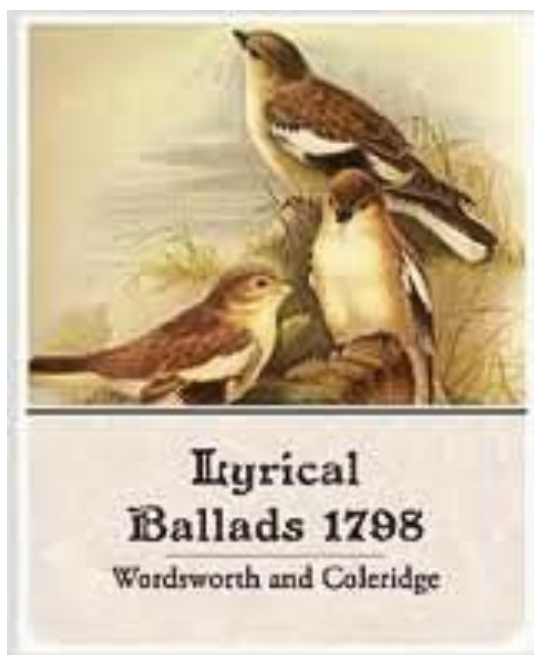

Målning av Caspar David Friedrich

naturkänslan samt erövra högre former av estetiska insikter. Bland andra **William Wordsworth** (1770-1850), **Samuel Taylor Coleridge** (1772-1834), **Percy Bysshe Shelley** (1792-1822), **John Keats** (1795-1821) och **Mary Shelley** (1797-1851), om än tillhörande olika generationer och med mer eller mindre radikala utgångspunkter, förverkligade och levde de romantiska idealen i betydligt högre utsträckning än exempelvis de tyska romantikerna som mer ägnade sig åt filosofiska och teoretiserande utläggningar.

Epoken rör sig också **bakåt**; en orsak var att man kunde uppfatta samtiden som splittrad och motsägelsefull och därför behövde motbilder. Dramatikern **Friedrich von Schiller** (1759-1805), mer förromantiker än romantiker, försökte i sina filosofiska och

estetiska skrifter visa hur ideal från andra tider, framför allt från klassisk-grekisk tid, i sig uppenbarade en annan mänsklighet och en mer "ren" och oneurotisk människa. Denna försvunna mänsklighet kunde enligt Schiller visa på en framkomlig väg för samtidens förvirrade människor; med sitt tillbakablickande kan tysken samtidigt uppfattas förbluffande modern i och med att han antyder innebörder som alienation (Marx) och neuroser (Freud). Romantikens diktare var i hög utsträckning drömmare, och fantasin förde dem in i såväl sagornas värld som långt tillbaka i historien. Historien och historicismen blir under romantiken viktiga begrepp – uppmärksammandet och förhålligandet av antiken, medeltiden och, i mindre utsträckning, renässansen, finns hos många författare och filosofer; exempel finns i Walter Scotts romaner och Friedrich Hegels filosofi. **Walter Scott** (1771-1832) har som författare bidragit till att få romanen respekterad samtidigt som hans litteratur lyckats odödliggöra Skottland; hans tidiga kärlek till landets natur och fornminnen, folkvisor och historia avsatte spår i en mängd historiska romaner, varav "Rob Roy", "Waverley" och "Redgauntlet" länge förblev populära; en av berättelserna i det sistnämnda verket är för övrigt återgiven på skotska. I linje med Scotts intressen låg många andra romantikers intresse för traditioner, seder och bruk samt försök att samla in och bearbeta gamla folksagor och folkvisor. Intresset för det egna landets historia ledde patriotiskt sinnade till inventeringar av inhemska sago- och kulturskatter – så till exempel de båda bibliotekarierna och språkforskarna **Jacob Grimm** (1785-1863) och **Wilhelm Grimm** (1786-1859), vars "Kinder- und Hausmärchen" blev epokgörande för den status som barnlitteraturen skulle erövra. Bröderna hade med sina medhjälpare sökt sig till landsbygdens bondkvinnor och präster för att lyssna till urgamla berättelser, vilka snart skulle glömmas bort i och med att den muntliga traditionen var hotad. Sagorna översattes för övrigt till danska 1821 och inspirerade **H.C. Andersen** (1805-1875). Romantikernas intresse för folksagor passade sagomästarens konstnärskynne; hans "eventyr" var också de präglade av en muntlig berättartradition, avlyssnad i barndomens Odense. På samma sätt som bröderna Grimm angav färdriktningen för den europeiska barnlitteraturen skulle H.C. Andersen förbereda bokmarknaden för barnlitteraturens efterhand allt starkare status i Norden.

I England anses 1798 vara romantikens födelseår; då utgavs Wordsworths och Coleridges "Lyrical Ballads"; också detta verk kan länkas till den rörelse bakåt som är så märkbar för epoken. De två vännerna och kollegorna ville uppmärksamma tillvarons gåtfullheter och naturens skönhet; Wordsworth utgick från ett igenkännbart engelskt landskap och ett folkligt talspråk – "a selection of language really used by men", Coleridge föredrog ett mer sagoaktigt skimmer med exotiska inslag, så till exempel i dikten om Kubla Kahn, den som enligt diktaren själv tillkommit medan han brukat opium. I Sverige, där romantiken till skillnad från den danska främst utgick från intellektuella kretsar knutna

till universiteten i Lund och Uppsala, sökte man också i historien för att finna och förhålliga "ett mäktigt förflutet" och levandegöra undantagsmänniskor, de som bar

”en svenskhet” på sina axlar utan att göra väsen av det. **Erik Gustaf Geijer** (1783-1847) utgick som samhällsfilosof, historiker och idépolitiker i sitt tänkande från tysk romantik. Främst Schelling och dennes tankar om släktskapet mellan natur och ande, om hur skönheten på jorden är en återspeglning av allt himmelskt var aktuellt då Geijer 1811 bidrog till att stifta det så kallade Götiska förbundet, vars målsättning var att levandegöra ”de Gamle Göters frihetsanda, mannamod och sedliga sinne”. I förbundets tidskrift, den på Geijers initiativ startade *Iduna*, publicerade han texter som ville återuppliva ”Nordens mäktiga förflutna”. I dikter som *Odalbonden* och *Vikingen* gestaltades stolta och starka män som med sitt ”nordiska lynne” påminde om hjältarna i den isländska sagan. Genom att i diktcykeln ”Frithiofs saga” blicka bakåt bidrog **Esaiaas Tegnér** (1782-1846) på likartat sätt till patriotiska stämningar och till känslan av att länderna i Norden gemensamt borde verka för en ”kulturell återuppbyggnad” av nationer i kris – Sverige förlorade Finland 1813 till ryssarna, Köpenhamn fick 1807 utstå ett intensivt bombardemang av engelska flottan. Även om de svenska romantikerna inte i lika stor utsträckning som de tyska svärmade för riddarliv, gotiska katedraler och kyrkogårdsstämningar ägnade de sig med förkärlek åt renässansens litteratur. Det stora intresset för Shakespeare och Dante märks bland annat i de versformer som används i lyriken – ottave rime, canzon, sonett och blankvers. Geijer diktade också om Shakespeare i en dikt som fick mästarens namn:

/.../

Så står du, Mäktige! Ock bakom banan;

Och banan är det verkliga livet,

I all sin verklighet för dig en lek.

Du ställer oss det fram. Vi se det leva.

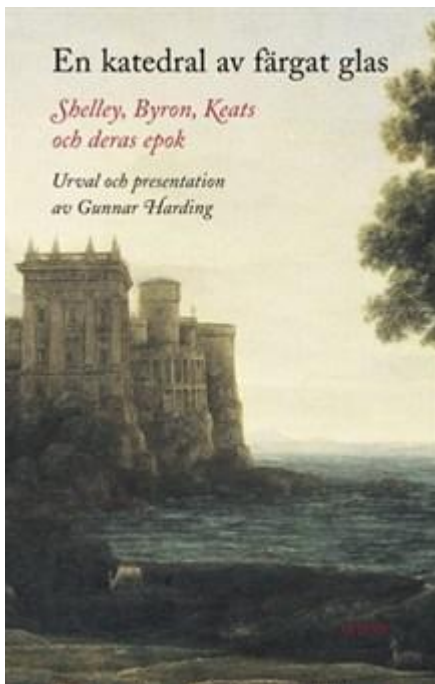

Bacchanterna. Bronsskulptur av Claude Michel Clodion, 1730-1814

De ledande svenska företrädarna var akademiker, ofta med ursprung i prästerliga samhällsskikt präglade av folkliga fromhetsideal, och deras litteratur förutsatte en akademisk publik – bildad och kunskapstörstande. Ett talande exempel kan ges. I förordet till ”Bacchanterna eller Fanatismen”, ett av de få verk som Stagnelius offentliggjorde under sin levnad, meddelar han: ”Närvarande dram är endast skriven för verkligt bildade läsare. Den litterata pöbeln kan ej njuta de poetiska skönheter, som stycket möjligtvis torde innehålla.” De svenska romantikerna delade den nationella inriktningen med de danska – nordiska sagor och myter gav frisk näring åt de känslor av patriotiskt återuppvaknande som man menade att de nordiska länderna behövde. Men dansk romantik fick en mer utpräglad folklig förankring än den svenska; en av orsakerna härtill stavas **Nicolai Frederik Severin Grundtvig** (1783-1872), vars brottning med tros- och livsfrågor efterhand inspirerade till en livsgärning som gav

många anhängare över hela Danmark. Under landets olycksår vid seklets första hälft ville han trösta och stärka sitt folk genom att peka på det nationella arvet. Målet var således inte bara andlig frihet utan också nationellt uppvaknande. Grundtvigs översättningar av **Snorres** "Heimskringla" och Saxos danska krönika liksom hans egna patriotiska dikter skulle visa på de slumrande krafter som fanns hos det danska folket. 1844 öppnades den första folkhögskolan som fungerade enligt de intentioner om folkuppfostran som Grundtvig utarbetat – utbildning skulle vara "Skole for Livet".

Ovan nämnde Friedrich Hegel (1770-1831) var som docent och professor knuten till de städer som blev viktiga för den tyska romantiken – Jena, Heidelberg och Berlin. Trots att han var kritisk till romantikerna och deras religiösa svärmerier förknippas han med epoken och dess intresse för historien. Hegels idealistiska filosofi vill förklara världen; i världshistorien ligger sanningen dold och filosofins uppgift är att visa hur denna sanning i sig representerar världssanden och dennas gradvisa mognad och utveckling. Dialektiken i Hegels tappning – motsatserna i världshistorien går mot ytterligheterna varefter de förvandlas och själva framkallar sin motsats (tes-antites-syntes) – pekar mot Karl Marx (1818-1883) och mot den rörelse **framåt** som också är karaktäristisk för romantiken. Människa och historia kunde förenas, folken skulle bättre förstå sig själva om de såg sig som ett resultat av det förflutnas erfarenheter och som aktörer i de processer vilka hade historien att tacka för sin utveckling. Nationalismen är således i mycket väsentligt ett tanke- och arvegods från romantiken. Till känslan av att romantiken är en framåtpekande och modern rörelse bidrar mycket annat som under de senaste decennierna aktualiserats i forskning och skönlitteratur.

Författaren **Gunnar Harding** har i några volymer introducerat de engelska romantikerna, bland annat i "En katedral av färgat glas : Shelley, Byron, Keats och deras epok" (1997) samt i "Och drog likt drömmar bort : Coleridge, Wordsworth och deras epok" (2000). Båda dessa böcker innehåller förutom diktöversättningar och prosaöversättningar också författarens långa, initierade presentationer av diktarna och deras betydelse och insatser för epoken. I den senare volymen visar Harding på det moderna och framåtpekande i romantiken genom att hänvisa till några ord av essäisten och kritikern **William Hazlitt** (1778-1830) som stod för en radikal och framstegsvänlig politisk linje: "Vår tid är en tid för dem som pratar, och inte för dem som gör något; och anledningen är att världen håller på att bli gammal. Vi har gjort så stora framsteg inom Konst och Vetenskap att vi lever tillbakablickande och

helt begäpade i förflutna bragder. Anhopningen av kunskap har blivit så enorm att vi försjunkit i förundran över den höjd den nått, i stället för att försöka bestiga den eller lägga något till den; under tiden förvirras och bländas åskådaren av det väldiga utbudet. Var finns det en ledig *nisch*? Var en obeträdd stig? Vad är det för mening att göra något, om vi inte kan göra det bättre än de som gick före oss?" Detta skulle kunna vara ord från vår egen tid. Harding menar nog så riktigt att Hazlitts text, i sig ett angrepp på Coleridges utveckling från radikal till reaktionär, också åskådliggör ett igenkännbart postmodernt dilemma.

Till känslan av att romantiken är en påfallande framåttekande och modern rörelse hör också att kvinnorna tränger fram på bred front; kanske framför allt som personligheter, inte i lika hög grad som författare även om nog så betydande försök görs i vår tids humanistiska forskning att ge upprättelse åt bortglömda kvinnliga författarskap. Här bortses från de kvinnor som odödliggjorts i litteraturen – i svensk romantik exempelvis tidlösa och modiga Sara Videbeck i "Det går an" av C.J.L. Almqvist (1793-1866) och Julia i Stagnelius mer eller mindre öppet erotiska dikt *Julia, vecken i vår lamp*. I **Horace Engdahls** viktiga antologi med svensk romantisk poesi, "Minnets svanar" (1988), hävdar han att "den svenska romantikens poetiska elit är en herrklubb". De svenska kvinnor från epoken som överlevt är - som prosaister - "litteraturhistoriska fotnoter". Som för att råda bot på denna inställning och brist på ett mer könsöverskridande perspektiv utgav några kvinnliga forskare "Romantikens kvinnor" (1990), i vilken bland andra **Fredrika Bremer** (1801-1865), **Malla Silfverstolpe** (1782-1861), **Julia Nyberg** (pseud. Euphrosyne, 1785-1854) och **Thekla Knös** (1815-1880) tillägnas initierade studier. Uppenbart är prosan kvinnornas genre; den ende poeten här ovan är Euphrosyne. Mest ryktbar är annars Malla Silfverstolpe – som företrädare för ett europeiskt fenomen, salongs-kulturen, glömmes litteraturhistorikerna henne inte. I privatsfären kunde kvinnorna, utestängda från yrkesverksamhet och högre utbildning, odla sitt kulturintresse och utvecklas. Salongs-kulturen blev under romantiken mer publik efter att länge ha varit sluten och aristokratisk – nu uppstår möjligheter främst för borgerskapets kvinnor att bilda sig och kommunicera i en kulturell och politisk miljö i vilken också kvinnorna och det kvinnliga värdesattes. Till Malla Silfverstolpes berömda litterära salong kom under 1820-talet bland andra ovan nämnda Erik Gustaf Geijer och C.J.L. Almqvist samt en annan av den svenska romantikens förgrundsgestalter, **Per Daniel Amadeus Atterbom** (1790-1855). Efter en resa i Tyskland 1825-26 visste Malla Silfverstolpe vad möten mellan syskonsjälur och vad jämlikhetssträvanden i könsrelationerna kunde innebära i en fördomsfri, radikal salongsmiljö. Hon hade bland andra mött författaren **Bettina von Arnim** (1785-1859), en av de mer bohemiska värdinnorna i tysk salongsmiljö och beryktad inte bara för att hon som ung inlett en brevväxling med Goethe utan också för sitt emancipatoriska arbete för kvinnornas rättigheter.

Madame de Staël. Målning av Elisabeth Louise Vigée Le Brun, 1755-1842

Med **Madame de Staël** (1766-1817) får romantiken en kvinnlig motsvarighet till Lord Byron om man jämför ryktesspridning, förtal, amorösa äventyr, stormigt levnadsförlopp och inflytande. Hon har karaktäriserats som epokens "ambassadriss i Europa". Tack vare sin rika begåvning och starka självmedvetenhet blev de Staël navet i den opposition mot Napoleon som utgick från salongs-kulturen på godset Coppet i Schweiz, där hon knöt till sig många av tidens kända personligheter, bland andra ovan nämnde A.W. Schlegel. Den franska romantiken utvecklades senare än den tyska och engelska beroende på det inhemska politiska klimatet med revolutionen och Napoleons stöd till de "korrekta" diktarna – de som förblev ofarliga

politiskt sett och trogna upplysningstidens stränga stilideal. Madame de Staël vågade opponera sig och förbjöds därför att vistas på ett avstånd mindre än trehundra kilometer från Paris. Hennes hat mot Napoleon kom att påskynda den romantiska rörelsens blomstring i Frankrike. Efter förvisningen från Paris reste hon runt i Europa för att samla tyrannens fiender och besökte också Stockholm 1812 där hon sammanträffade med Bernadotte, Sveriges dåvarande kronprins. Jämte några romaner med frigjorda, intellektuella kvinnor i handlingens centrum är Madame de Staëls mest inflytelserika verk "De l'Allemagne" (Om Tyskland), av tvingande skäl publicerat 1813 i London efter att Napoleons polis några år tidigare beslagtagit första upplagan. Boken som uppmärksammade och hyllade samtidens tyska kultur och filosofi spreds i 70 000 exemplar. "De l'Allemagne" blev ironiskt nog en förutsättning för romantiken i Frankrike i och med att innehållet visade att det fanns ett skapande som var likvärdigt den kulturyttring som fransmännen såg som världens enda civiliserade – upplysningstidens rationella klassicism.

**Författare som är angivna med rödbrun färg har utförligare presentationer i Alex Författarlexikon.*

Artikeln publicerad 2013-09-15 Alex Författarlexikon (www.alex.se) © Forflex AB och artikelförfattaren
